

RAZVOJ I ULOGA ŠKOLSKOG KURIKULUMA U REPUBLICI HRVATSKOJ: POVIJESNO-KOMPARATIVNA ANALIZA

Morana Koludrović¹, Višnja Rajić²

¹ Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska

² Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska
morana@ffst.hr; visnja.rajic@ufzg.hr

Primljeno: 26. 1. 2021.

Glavni cilj ovoga istraživanja bio je povijesno-komparativnom analizom nastavnih planova i programa, odnosno kurikuluma za osnovnu školu istražiti i analizirati ulogu, zastupljenost i načine realizacije školskih kurikuluma u razdoblju od 1951. do 2019. godine. Prema dobivenim rezultatima uočljivo je da se značaj, uloga i aktivnosti školskog kurikuluma razlikuju u različitim reformama, a analizom kurikulumskih dokumenata (izuzev onog iz 1951.) utvrđeno je da se aktivnostima i sadržajima iz područja školskog kurikuluma želi pridonijeti individualizaciji i fleksibilnosti nastavnog procesa, zadovoljavanju specifičnih mogućnosti, potreba i interesa učenika, povezivanju obiteljskog doma te lokalne i šire zajednice sa školskim okruženjem, poticanju stvaralaštva, interdisciplinarnosti, zajedništva, stjecanju generičkih kompetencija i usavršavanju opće-obrazovnih kompetencija. Na temelju dobivenih rezultata i suvremenih odgojno-obrazovnih polazišta, autorice su predložile smjernice za suvremene školske kurikulume.

Ključne riječi: kurikulum, nastava usmjerena na učenika, nastavni plan i program, povijesno-komparativna analiza, školski kurikulum, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti

1. Nastava usmjerena na učenika kao polazište razvoja odgojno-obrazovnog sustava i školskog kurikuluma

Nastava usmjerena na učenika, individualizacija nastavnog procesa, cjeloviti razvoj ličnosti i aktivno učenje ističu se kao imperativi suvremenog odgojno-obrazovnog sustava (*Nacionalni okvirni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*, 2011; *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije*, 2014; *Okvir nacionalnog kurikuluma. Nacrt prijedloga*, 2016). Međutim, analizom didaktičke literature još od druge polovine proteklog stoljeća i starijih nastavnih planova i programa uočljivo je da je nastava usmjerena na učenika bila težnja i brojnih ranijih kurikulumskih reformi. Tako, primjerice, Danilov i Jesipov (1961) u svojoj *Didaktici* cijelo jedno poglavlje posvećuju pobuđivanju učenika na aktivno učenje, odnosno pripremanju učenika na aktivno učenje. Poljak (1968; 1970; 1977) zagovara jedinstvo teorije i prakse te upozorava na opasnost suhoparnog prenošenja znanja učenicima. I u brojnim obrazovnim dokumentima, kao i u planovima i programima istaknuta je važnost individualizacije nastavnog procesa, aktivno učenje, zadovoljavanje interesa i potreba učenika, samostalnost, odgovornost, kreativnost odnosno stvaralaštvo te posebno odgojna funkcija škole (nastavni planovi i programi:¹ 1958; 1960; 1964; 1972; 1989; 1999; 2006; *Nacionalni okvirni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*, MZOS, 2011; *Strategija znanosti, obrazovanja i tehnologije*, 2014). Pomnijom analizom navedene literature i dokumenata čini se da su ovdje istaknute značajke kvalitetnog odgoja i obrazovanja ostale trajna težnja svih kurikulumskih reformi u proteklih sedamdesetak godina, odnosno postale su odgojni ideal.

Različita su didaktičko-metodička rješenja kojima se nastojala postići nastava usmjerena na učenika, a prvenstveno se ogledaju u rasterećenju učenika nepotrebnih sadržaja, korištenju aktivnih nastavnih metoda i zanimljivih nastavnih sredstava, povezivanju teorije i prakse u nastavnom procesu te povezivanju naučenog u školi sa svakodnevnim

¹ Radi lakše prohodnosti teksta, navedene su godine izdanja pojedinih nastavnih planova i programa. Cjeloviti uvid u naslove dokumenata nalazi se u potpoglavlju »Postupak i uzorak istraživanja« te u popisu literature.

životom (1960; 1964; 1972; 1989). U nekim je kurikulumskim reformama uočljivo da se put ka postizanju navedenog nastoji ostvariti povezivanjem obveznih predmeta s izbornim predmetima i fakultativnom nastavom te izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima kao i učenju u okviru različitih učeničkih zadruga (1958; 1960; 1964; 1972; 1989). Primjerice, u nastavnom planu i programu iz 1964. godine navedeno je da treba brisati

»... krute granice između razredne i vanrazredne nastave i polaziti od složenijeg, životnijeg shvaćanja odgojno-obrazovnog procesa te da je nužno srušiti zid koji odvaja rad u razredu od svih ostalih mogućnosti i oblika rada izvan školske zgrade.« (1964, 293/294)

Na važnost i korisnost izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti (*extracurricular activities*) upućuju i rezultati brojnih stranih istraživanja kojima se pokazalo da uključenost u takve aktivnosti općenito pridonosi boljem školskom uspjehu i razvoju učeničkih kompetencija (Silliker i Quirk, 1997; Marsh i Kleitman, 2002; Mahoney *et al.*, 2006; Wesley Craft, 2012), manjem izostajanju iz škole (Wesley Craft, 2012), boljem samopoimanju, psihološkoj dobrobiti učenika i prosocijalnom ponašanju učenika (Hansen *et al.*, 2003; Mahoney *et al.*, 2006; Gadbois i Bowker, 2007; Kort-Butler i Hagewen, 2010). U istraživanju Broh (2002) pokazalo se da bavljenje kompetitivnim sportom ima mali, ali konzistentni učinak na bolje školsko postignuće, samopoimanje, locus kontrole i vrijeme uloženo u pisanje domaćeg rada. U istraživanju koje provodi Adeyemo (2010) pokazalo se da sudjelovanje učenika u izvannastavnim aktivnostima koje potiču socijalne aktivnosti pozitivno utječe na postignuća iz fizike.

Stoga je istraživački interes u ovom radu stavljen na analizu uloge, važnosti i zastupljenosti upravo »vanrazrednih« aktivnosti, odnosno onih aktivnosti koje nisu unificirane i sadržajno definirane nastavnim programima u različitim reformama kurikuluma na području Republike Hrvatske.

1.1. Školski kurikulum u kontekstu osnovnoškolskog odgojno-obrazovnog procesa

Sintagma 'školski kurikulum' u hrvatsku zakonsku regulativu prvi je puta uvrštena implementacijom *Zakona o odgoju i obrazovanju* u

osnovnoj i srednjoj školi 2008. godine (2008). Ipak, u našoj literaturi ali i zakonskoj regulativi vlada prilična nekonzistentnost u tumačenju različitih oblika odnosno vrsta nastave i aktivnosti koje su danas objedinjene pod nazivom ‘školski kurikulum’. Aktualnim *Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2020, čl. 28) propisano je da škola radi na temelju školskog kurikulumuma i godišnjeg plana i programa rada. Pri tome je navedeno da školski kurikulum određuje nastavni plan izbornih i fakultativnih predmeta, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, izborni dio međupredmetnih i/ili interdisciplinarnih tema i/ili modula i druge odgojno-obrazovne aktivnosti, programe i projekte te njihove kurikulume ako nisu određeni nacionalnim kurikulumom. S druge strane, u istom *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2020, čl. 27, st. 3) istaknuto je da odgojno-obrazovni standard čine obvezni i izborni predmeti. Usporedimo li navedenu zakonsku regulativu s *Nacionalnim okvirnim kurikulumom za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, opće obvezno te srednjoškolsko obrazovanje* (2011), uočljivo je da u potonjem dokumentu izborni predmeti pripadaju diferenciranom odnosno razlikovnom kurikulumu, dok školski kurikulum obuhvaća fakultativne nastavne predmete, dodatnu i dopunsku nastavu, izvannastavne aktivnosti, projekte te ekskurzije i druge ponude škole. Suštinska razlika je u tome što su izborni predmeti dio obrazovnoga standarda i propisani su nastavnim planom i programom, odnosno predmetnim kurikulumom, ali su ujedno implementirani i u školski kurikulum kao temeljni dokument škole te su uvršteni u plan školskog kurikulumuma. Sustavnost, dosljednost i jasnoću terminologije dodatno otežava prijedlog *Nacionalnog kurikulumuma za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje* (2017), koji ‘školski kurikulum’ naziva ‘kurikulumom škole’.

Zaključno, ‘školski kurikulum’ jest dokument koji odražava identitet škole, a sadrži strukturiran prikaz svih fakultativnih i izvannastavnih aktivnosti, dodatnu i dopunsku nastavu, projekte, ekskurzije, izlete i druge oblike odgojno-obrazovnoga rada koji doprinose ostvarivanju odgojno-obrazovnih ciljeva te cjelovitom razvoju učenika. Izrađuje se na temelju analize potreba sudionika odgojno-obrazovnog procesa kako bi zadovoljio njihove specifične interese i potrebe, a obuhvaća planiranje, izradu i realizaciju kurikulumuma s naglaskom na fleksibilnosti u planiranju, konstruktivnom poravnanju i individualizaciji kurikulumuma.

Nezaobilazan dio školskog kurikulumuma je i vrednovanje koje uključuje sva tri pristupa vrednovanja: vrednovanje ishoda učenja, vrednovanje za učenje i vrednovanje kao učenje.

1.1.1 Definiranje aktivnosti iz područja školskog kurikulumuma

Iako je u povijesti hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava školski kurikulum razmjerna novina, elementi i vrste nastave te aktivnosti koje su objedinjene pod sintagmom ‘školski kurikulum’ nisu novost u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu. Naime, pod terminom ‘slobodne aktivnosti’ implementirane su nastavnim planom i programom za šestogodišnje osnovne škole 1954. godine (1958; 1964). Već se u nastavnim planovima i programima iz 1958. i 1964. ističe da sintagma ‘slobodne aktivnosti’ ne izražava na najbolji način njihovu funkciju, ali se kao takav ovaj pojam uvriježio u pedagoškoj odnosno didaktičko-metodičkoj literaturi te je s vremenom upotpunjen drugim terminima koji diferenciraju različite oblike i aktivnosti iz područja školskog kurikulumuma.

S ciljem lakše interpretacije rezultata ovoga istraživanja, u daljnjem tekstu će biti obrazloženi temeljni pojmovi koji obuhvaćaju sadržaje i aktivnosti iz područja školskog kurikulumuma.

Izborni predmet Poljak (1970, 16) definira kao jedan od predložениh predmeta koje učenik odabire sukladno svojim sklonostima, interesima i duhovnim potrebama. U *Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011) izborni predmeti pripadaju razlikovnom ili diferenciranom kurikulumu, ponuđeni su na nacionalnoj i/ili školskoj razini, čine dio obrazovnoga standarda učenika te se vrednuju brojčanom ocjenom. U posljednjem *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2020) izborni predmeti pripadaju aktivnostima koje ulaze u plan školskog kurikulumuma, dok su primjerice u *Zakonu o osnovnom školstvu* iz 2003. godine (2003, čl. 37) zajedno s izvannastavnim aktivnostima istaknuti kao dio redovite nastave.

Fakultativni predmet u odnosu na izborni predmet temelji se na potpunoj dobrovoljnosti (Poljak, 1970) i takvo je tumačenje fakultativne nastave odnosno predmeta uvriježeno i danas.

Dopunska nastava je prema *Državnom pedagoškom standardu osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja* (2008) individualizira-

ni oblik rada u skupinama koje u pravilu obuhvaćaju do osam učenika, dok je u *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2020) definirano da je namijenjena učenicima kojima je potrebna pomoć u učenju te da se organizira na određeno vrijeme ovisno o potrebama učenika.

Dodatna nastava je prema *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2020) namijenjena učenicima koji postižu natprosječne rezultate, odnosno onim učenicima koji pokazuju poseban interes za određeni nastavni predmet te je dobrovoljna, dok se u *Državnom pedagoškom standardu osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja* (2008) definira kao individualizirani oblik rada u skupinama koje u pravilu čini do osam učenika.

Razlikovanje dodatne i dopunske nastave napravljeno je tek u nastavnom planu i programu iz 1972. godine. U kurikulumu iz 1958. pojavljuje se sintagma ‘dodatna odgojno-obrazovna područja’, 1960. ‘dodatna odgojno-obrazovna djelatnost’, a 1964. ‘dodatna nastava’. U svima je cilj bio individualizacija nastavnog procesa, odnosno prvenstveno pomoć učenicima koji imaju poteškoće u učenju. Tek nastavnim planom i programom iz 1972. razlikujemo dopunsku nastavu od dodatne nastave, koje u tom smislu dobivaju ona značenja koja su uvriježena do danas.

Izvanškolske aktivnosti one su koje se odvijaju izvan škole, a čine ih različiti organizacijski i programski oblici okupljanja učenika u društvima, klubovima i drugim institucijama izvan škole (Cindrić, 1992, prema Šiljković *et al.*, 2007). *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2020) propisuje dobrovoljnost sudjelovanja u izvanškolskim aktivnostima, a sudjelovanje u njima može se priznati kao ispunjavanje školskih obaveza.

Izvanastavne aktivnosti definiraju se kao oblik aktivnosti koji škola planira, programira, organizira i realizira, a u koju se učenik uključuje samostalno, neobvezno i dobrovoljno (*Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja*, 2008, čl. 2). U *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2020, čl. 35) navedeno je da se izvanastavne aktivnosti planiraju školskim kurikulumom i godišnjim planom i programom rada neposrednih nositelja odgojno-obrazovne djelatnosti u školskoj ustanovi, nisu obvezni dio učenikovog opterećenja iako se mogu priznati učenicima kao ispunja-

vanje obveza u školi te im je cilj zadovoljavanje različitih potreba i interesa učenika. Slične definicije izvannastavnih aktivnosti pronalazimo i kod drugih autora. Primjerice, Bratkus *et al.* (2012, 698) izvannastavne aktivnosti definiraju kao akademske ili neuobičajene aktivnosti koje se izvode pod okriljem škole, ali se odvijaju izvan uobičajenog vremena u učionici i nisu dio nastavnog plana i programa, nisu obvezne i ne ocjenjuju se (Bratkus *et al.*, 2012, 698), dok neki autori ističu da je cilj osigurati što veći niz takozvanih izvankurikulumskih aktivnosti kako bi se osiguralo povezivanje školskog i izvanškolskog učenja i obrazovanja (Holland i Andre, 1987; Shulruf *et al.*, 2008). I u reformi s kraja osamdesetih godina dvadesetog stoljeća navedeno je da su izvannastavne i izvanškolske aktivnosti sastavni dio odgojno-obrazovnog rada svake škole i ravnopravni dio njezine strukture bez koje se ne može zamisliti suvremena osnovna škola te da se integracijom, koncentracijom i korelacijom odgojno-obrazovnih sadržaja nastoje prevladati određene tradicionalne slabosti i nedostaci predmetnog nastavnog sistema u kojem su se pojedine znanosti nefunkcionalno zatvarale u okvire nastavnog predmeta (1989).

2. Metoda istraživanja

2.1. Cilj i problemi istraživanja

Glavni cilj ovoga istraživanja bio je komparativnom analizom nastavnih planova i programa istražiti i analizirati ulogu, zastupljenost i načine realizacije školskih kurikuluma u razdoblju od 1951. do 2019. godine. Na temelju postavljenog cilja istraživanja formulirani su sljedeći problemi istraživanja:

1. Analizirati zastupljenost aktivnosti i sadržaja iz područja školskog kurikuluma u uzorku istraživanja.
2. Analizirati ulogu i važnost školskih kurikuluma u uzorku istraživanja.
3. Analizirati načine realizacije i didaktičko-metodičke specifičnosti elemenata školskog kurikuluma u uzorku istraživanja.

2.2. Postupak i uzorak istraživanja

Za ispitivanje cilja i problema istraživanja korištena je kvalitativna metoda povijesno-komparativne analize dokumenata kao objektivna i sistematična deskripcija (Mužić, 1982). Analiziran je sadržaj dokumenata nastalih u proteklih sedamdeset godina (1951.–2019.) u svrhu otkrivanja trendova (uloge, zastupljenosti i načina realizacije školskih kurikuluma), praćenjem i analizom pedagoške dokumentacije (Halmi, 2003), dok se kvalitativnom analizom dokumenata pokušalo odgovoriti na navedena istraživačka pitanja.

Za potrebe ovog istraživanja analizirani su nastavni planovi i programi namijenjeni osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju u razdoblju od 1951. do 2019. godine:

1. *Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazija* (1951), Zagreb: Školska knjiga.
2. *Osnovna škola. Programatska struktura* (1958), Zagreb: Zavod za unapređenje nastave i općeg obrazovanja NR Hrvatske.
3. *Osnovna škola. Odgojno obrazovna struktura* (1960), Zagreb: Školska knjiga.
4. *Osnovna škola. Odgojno obrazovna struktura. II*, redigirano izdanje (1964), Zagreb: Školska knjiga.
5. *Naša osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura* (1972), Zagreb: Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja.
6. *Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja* (1989), Zagreb: Školske novine.
7. *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (1999), Zagreb: Prosvjetni vjesnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske.
8. *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006), Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
9. *Nastavni plan za osnovnu školu* (2019)

3. Rezultati i rasprava

3.1. Zastupljenost aktivnosti i sadržaja iz područja školskog kurikulumuma

Prema podacima prikazanim u Tablici 1 razvidno je da *Nastavnim planom i programom* iz 1951. nisu bili obuhvaćeni sadržaji i aktivnosti koji se odnose na aktivnosti školskog kurikulumuma. Međutim, 1958. uvođe se slobodne aktivnosti, dodatna odgojno-obrazovna područja, opća kulturna i javna djelatnost škole te nastojanje i briga škole za zdravlje, odmor i razonodu učenika (Tablica 1). Predviđena satnica je po tri sata tjedno u prva tri razreda osnovne škole, četiri sata tjedno u četvrtom i petom razredu te po pet sati tjedno u šestom, sedmom i osmom razredu osnovne škole.

Kurikulumska reforma tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća imala je barem dva izdanja nastavnih planova i programa. U nastavnom planu i programu iz 1960. planirano je za dodatnu odgojnoobrazovnu djelatnost te slobodne aktivnosti dva do tri sata tjedno u prvih šest razreda osnovne škole, dok su u sedmom i osmom razredu osigurana dva školska sata. Ovim izdanjem nastavnog plana i programa nisu planirane slobodne aktivnosti u prva tri razreda osnovne škole, dok je od četvrtog do osmog razreda predviđeno četiri do pet školskih sati tjedno za slobodne aktivnosti. Četiri godine kasnije, u redigiranom izdanju ovog nastavnog plana i programa (1964), promijenjen je upravo nastavni plan koji se tiče aktivnosti školskog kurikulumuma i to tako da se pribjegli smanjivanju satnice namijenjene ovom dijelu odgojno-obrazovnog procesa. Iako je u oba izdanja nastavnog plana i programa (1960. i 1964.) navedeno da su slobodne aktivnosti obavezne za sve učenike, uočljivo je da su se one iznimno smanjile satnicom u samo četiri godine. Iako nije navedeno zbog čega je do promjene u smanjenju došlo, izgledno je da su razlozi smanjenju slobodnih aktivnosti proizašli iz nedostatka materijalnih i kadrovskih uvjeta, jer je sudjelovanje u slobodnim aktivnostima omogućeno i mlađim učenicima ako postoje materijalni i kadrovski uvjeti za realizaciju slobodnih aktivnosti (1964).

Analizom nastavnog plana i programa iz 1972. godine uočljivo je da je dodatna i dopunska nastava osigurana u svim razredima osnovne škole te je primjetno (Tablica 1) da se slobodne aktivnosti uvode u sve razrede osnovne škole, ali s bitno manjom satnicom od one koja je bila

planirana ranijim reformama. Ipak, posebnost ovog nastavnog plana i programa očituje se u tome što se uvode ‘obvezni praktički tečajevi’ u trajanju od petnaest dana do četiri mjeseca, a obuhvaćaju prvu pomoć i zaštitu u sedmom razredu, domaćinstvo u petom, šestom i sedmom razredu te se uvodi mogućnost realizacije izbornih tečajeva u sedmom razredu kao što je primjerice poljoprivreda koja je namijenjena učenicima koji poslije završene osnovne škole planiraju raditi u nekoj poljoprivrednoj grani.

S obzirom na aktivnosti koje pripadaju domeni školskog kurikulu, važan je nastavni plan i program s kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća (1989) jer se njime uvode novi koncepti slobodnih i izbornih aktivnosti pa razlikujemo izborne programe, fakultativne programe, izvannastavne aktivnosti, pionirsku zajednicu, odnosno zajednicu učenika te posebne oblike rada (Tablica 1).

Godine 1999. razlikujemo dopunsku nastavu i dodatni rad, izvannastavne aktivnosti i sat razrednika, izbornu nastavu i vjeronauk, što je ostala praksa i 2006. godine. Nastavnim planom iz 2019. uvodi izborni predmet Informatika, ali nema satnice predviđene za izvannastavne aktivnosti, dok dodatna i dopunska nastava ostaju sastavni dio nastavnoga plana (2019).

Tablica 1. Prikaz aktivnosti iz područja školskog kurikuluma u osnovnoškolskom sustavu odgoja i obrazovanju prema razredima i kurikulumskim reformama

		Razred							
Kurikulum	Vrsta aktivnosti	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1951.	/	-	-	-	-	-	-	-	-
1958.	Dodatna odgojno-obrazovna područja	3	3	3	4	4	5	5	5

1960.	Dodatna odgojno-obrazovna djelatnost	2–3	2-3	2-3	2-3	2-3	2-3	2	2
	Slobodne aktivnosti	-	-	-	4-5	4-5	4-5	4-5	4-5
1964.	Dodatna nastava	2	2	2	2	1-3	1-3	1-3	1-3
	Slobodne aktivnosti	-	-	-	-	-	2-4	2-4	2-4
1972.	Dopunska ili dodatna nastava	2	2	2	2	2	2	2	2
	Slobodne aktivnosti	1	1	1	1	1	2	2	2
1988.	Izborni programi	-	-	-	-	-	-	2	2
	Fakultativni programi	-	-	-	2	2	2	2	2
	Izvan-nastavne aktivnosti	1	1	2	2	2	2	2	2
	Pionirska zajednica; zajednica učenika	1	1	1	1	1	1	1	1
	Posebni oblici rada	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)
1999.	Vjeronauk	2	2	2	2	2	2	2	2
	Ostali izborni predmeti	-	-	-	2	(1-2)	(1-2)	(1-2)	(1-2)
	Dopunska nastava i dodatni rad	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)
	Izvanastavne aktivnosti	1	1	1	1	1	1	1	1

2006.	Vjeronauk	2	2	2	2	2	2	2	2
	Strani jezik	-	-	-	2	2	2	2	2
	Ostali izborni predmeti	-	-	-	-	2	2	2	2
	Dopunska nastava i dodatni rad	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)
	Izvan-nastavne djelatnosti	1	1	1	1	1	1	1	1
2019.	Vjeronauk	2	2	2	2	2	2	2	2
	Informatika	2	2	2	2			2	2
	Drugi strani jezik				2	2	2	2	2
	Dopunska i dodatna nastava	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)	(1+1)

3.2. Uloga školskog kurikulumu i didaktičko-metodička rješenja realizacije aktivnosti iz područja školskog kurikulumu

Osim zastupljenosti aktivnosti iz područja školskog kurikulumu, za njihovu implementaciju važno je i opravdano analizirati poimanje uloge tih aktivnosti u cjelovitom razvoju učenika i načine njihove realizacije.

Primjerice, analizom nastavnog programa iz 1958. jasno je istaknuto da su slobodne aktivnosti škole uvedene kao nastojanje za unutarnjim preobražajem i reformom osnovne škole kako bi se pridonijelo svestranom razvitku mladog naraštaja (1958, 13). Iz današnje je perspektive zanimljivo tadašnje poimanje slobodnih aktivnosti kao

»... skupa oblika i učeničkih organizacija u školi putem kojih se u školu i njen sistem odgoja unose elementi dječjeg društveno korisnog i produktivnog rada kao sredstva odgoja i koje služi kao oslonac društveno-moralnog odgoja.« (1958, 13–14)

Drugim riječima, cilj osnivanja učeničkih organizacija i slobodnih aktivnosti bio je spojiti rad učenika u školi s dječjim društveno-korisnim i proizvodnim radom i kolektivnim oblicima života (1958) iz čega je razvidna povezanost dominantnog društveno-gospodarsko-političkog uređenja toga vremena s odgojno-obrazovnim sustavom.

Ipak, autori ovog nastavnog plana i programa (1958) navode i to da su dodatna odgojno-obrazovna područja osmišljena s ciljem uvažavanja individualnih osobina učenika te da su upravo tome i namijenjena (1958, 14). S pedagoško-psihološko-didaktičko-metodičkog aspekta posebno je interesantno da:

»... slobodne aktivnosti imaju za cilj osiguranje individualizacije nastavnog procesa kako bi se svakom učeniku osigurali povoljniji uvjeti za stalan i sigurniji napredak, rješavanje odgojno-obrazovnih problema, omogućavanje suradnje škole s društvenim organizacijama koje obuhvaćaju učenike u izvanškolsko slobodno vrijeme i koje tako omogućuju organizirani odgojni utjecaj, suradnju s roditeljima te inoviranje i aktualiziranje odgojno-obrazovne djelatnosti škole.« (1958, 14)

Sve navedeno se namjeravalo ostvariti organiziranjem škole kao opće kulturne i javne ustanove i to putem proslava nacionalnih, kulturnih i političkih praznika, dramskih, glazbenih i sportskih javnih priredbi kako bi se pozitivno moglo utjecati na mijenjanje sredine i kako bi se moglo uključiti roditelje u odgojno-obrazovni rad s idejom usklađivanja odgojnog djelovanja škole i obitelji (1958). Osim priredbi, aktivnosti koje su u tom procesu navedene kao prijedlozi su logorovanje, izleti, vesela sportska i druga popodneva, organiziranje školske kuhinje i slično. Isto tako ističe se (1958) da ova djelatnost obuhvaća nastojanja škole za pravilnom dinamikom radnog dana kako bi se optimalno izmjenjivali učenje, proizvodni rad, igra i odmor pri čemu posebno važnim naglašavaju brigu za zdrav mentalni i socijalni razvitak učenika. Iz perspektive didaktičko-metodičkog planiranja i organiziranja nastavnog procesa značajno je još za istaknuti kako su uloga i zadaci dodatnih odgojno-obrazovnih područja (1958, 195) »stvoriti jače stalne mogućnosti koje bi posebno omogućavale stalan napredak svih učenika na način da u redovitoj nastavi učenici trebaju savladavati osnovnu nastavnu materiju, dok u dodatnim odgojno-obrazovnim područjima trebaju tu materiju ili proširivati ili uopćavati iz aspekta različitih nastavnih disciplina« iz čega je uočljivo nastojanje za postizanjem korelacije i inte-

gracije različitih školskih i izvanškolskih obveza i aktivnosti. Individualizacija je uočljiva kroz preporuku da se učenicima nude oni sadržaji i aktivnosti koji će »u najvećoj mogućoj mjeri privlačiti pažnju učenika, razvijati njihovu ličnu aktivnost i intelektualna svojstva« (1958, 195).

Uspoređujući nastavne programe iz šezdesetih godina (1960, 1964) s onim iz 1958. godine, uočljivo je da su gotovo isti ciljevi i preferencije aktivnosti te didaktičko-metodička rješenja implementirani iz prethodnog kurikulumu u novije, odnosno promjena u ovom području gotovo da i nema. Štoviše, u nastavnom programu iz 1964. napravljena je svojevrсна revizija uspješnosti školskog kurikulumu tijekom ranijih reformi. Tako je navedeno da su

»... slobodne aktivnosti pozitivno utjecale na svestraniji i slobodniji odgoj učenika jer je putem njih škola intenzivnije okupljala učenike na radu i učenju i to pod okolnostima u kojima su s više zadovoljstva, radosti i interesa doživljavali školu, rad i učenje čime je nastava dobila na snazi, postala dinamičnija i zabavnija.« (1964, 253)

Vrijednim se čini i istaknuti da se u ovom nastavnom planu i programu slobodne aktivnosti dijele na: (1) učeničke grupe kao što su mladi prirodnjaci, radio-amateri, geografi, historičari ili literarni, dramski i drugi kružoci, (2) samostalne učeničke organizacije u školi kao što su pionirska sveučilišta, klubovi mladih tehničara, sportska i kulturno-umjetnička društva, pjevački zborovi, (3) učeničke zadruge s različitom proizvodnom djelatnošću (ratarskom, peradarskom, voćarskom i kombinirano) te (4) učeničkim brigadama koje sudjeluju u različitim društveno korisnim akcijama (pošumljavanje, plijevljenje korova, sakupljanje ljekovitog bilja). U tom smislu učeničke zadruge su novina u odgojno-obrazovnom sustavu koje su se

»... pokazale kao vrlo pogodan oblik i sredstvo kojim se uspostavljaju solidne i trajne veze između škole, društvenih organizacija, ustanova i životne stvarnosti uopće. Posredstvom slobodnih aktivnosti osvježuje se nastava u cjelini, a posebno pojedina odgojno-obrazovna područja aktualnim sadržajima kojima se učenici i inače susreću u društvenoj zajednici.« (1964, 253)

U objašnjenju ekonomskog značenja učeničkih zadruga istaknuto je da

»... učenici u svojoj zadruzi uče i ekonomske vještine time što vode svoje knjigovodstvo, razrađuju plan proizvodnje, sastavljaju završni račun, sklapanje ugovore, vrše nabave, isplate i slično.« (1964, 256)

Ovaj je nastavni program važan i stoga što objašnjava ulogu učeničkih organizacija kao posebnog oblika iz područja školskog kurikuluma koje ima dvojako značenje, a očituje se u: (1) bogaćenju, proširivanju, produbljivanju i aktualiziranju školskih odgojno-obrazovnih sadržaja te (2) u razvijanju inicijative, aktivnosti i samostalnosti učenika te u formiranju njihove društvenosti i zdravog humanog socijalnog osjećanja (1964, 260–261).

Analizom nastavnog plana i programa iz 1972. godine se, kao i u prethodnim kurikulumima, cijelo jedno poglavlje odnosi na slobodne aktivnosti i učenička društva u školi. Ovim se kurikulumom slobodne aktivnosti poimaju kao

»... skup oblika odgojno-obrazovnog djelovanja kojim se u osnovnu školu i njen sistem odgoja unose elementi dječjeg društveno korisnog i proizvodnog rada, razvijaju postojeći i stvaraju novi interesi, proširuje i produbljuje znanje učenika, razvija kultura rada, smisao za usklađivanje osobnih i društvenih interesa i utječe na zbližavanje učenika i nastavnika.« (1972, 327)

Svojom posebnosti u području slobodnih aktivnosti ističu činjenicu da se »odgojno-obrazovno djelovanje škole širi i postaje značajan činilac u zajedničkom djelovanju s raznim izvanškolskim faktorima« (1972, 327). U idejnom smislu ovaj je program zanimljiv zato što se kontinuirano ističe važnost samoupravljanja. S obzirom na političke okolnosti, samoupravljanje ne iznenađuje jer se cjelokupno društvo i gospodarstvo temeljilo na samoupravnom socijalizmu. Načini na koje je planirano razvijanje samoupravljanja očituju se u postupnom osamostaljivanju u radu i reguliranju međusobnih odnosa pri čemu svim učenicima treba omogućiti da odlučuju, odnosno da budu neposredni organizatori i rukovodioci u izvršavanju zajedničkih poslova (1972, 327). Namjera je bila intelektualni razvoj povezivati s fizičkim, a znanje stečeno u nastavi neposredno primjenjivati u dječjem proizvodnom radu (1972). Oblici slobodnih aktivnosti u kurikulumu iz 1972. godine su: (1) učenička društva u školi koja se dijele na kulturno-umjetnička, sportska i klubove mladih tehničara, (2) učeničke zadruge ili pojedine grupe s različitim proizvodnom djelatnošću kao što su primjerice oblici pionirskih zajednica ili učeničkih brigada koje sudjeluju u pošumljavanju, sakupljanju ljekovitog bilja, berbi, uređivanju prostora oko škole, parkova, spomenika i slično te (3) oblici predmetnih grupa dodatnog rada s učenicima, koji se organiziraju za učenike koji pokazuju veću

nadarenost od ostalih i veći interes, a obuhvaćaju aktivnosti kao što su primjerice mladi prirodnjaci, fizičari, kemičari, matematičari, povjesničari, geografi i slično (1972).

Sastavni dio ovoga školskoga kurikulumu su dopunska, dodatna, produžna i posebna nastava, slobodne aktivnosti, zdravstvena zaštita učenika i kulturna i javna djelatnost škole koje ulaze u opći plan odgojno-obrazovnog rada škole.

Nastavni plan i program iz 1989. godine definiranjem izbornih programa (ne predmeta) proširuje paletu odgojno-obrazovnih sadržaja i aktivnosti. Štoviše, izborne programe navode kao inovaciju te reforme. Smatraju ih važnom komponentom osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja čiji je cilj šire i dublje proučavanje određenih odgojno-obrazovnih sadržaja za koje učenik pokazuje poseban interes i smisao (1989). Ovaj nastavni program ujedno donosi objašnjenje neuspješnosti u ranijem izvođenju izbornih programa do koje je dolazilo prvenstveno zbog »nedovoljnih financijskih sredstava i neadekvatnog sizifovskog financiranja djelatnosti škola kao i nedovoljne pripremljenosti škola i nastavnika za ovu inovaciju« (1989, 18). Autori su zapravo imali hvalevrijednu ideju »razvoja načela izbornosti i istinske izborne nastave« za koju su vjerovali da bi značajno osuvremenila školu te bi utjecala na problem preopterećenosti učenika (1989, 18). Zbog financijskih ograničenja odlučili su se na izborne programe u sedmom i osmom razredu osnovne škole koji nisu zaživjeli. Autori ovog nastavnog plana i programa (1989, 18) ističu kako je uvođenje fakultativnih programa od 4. razreda osnovne škole bila vrijedna pedagoška ideja iako za tu inovaciju nisu osigurane dovoljne pretpostavke za njezin uspjeh te u ovom razdoblju učenici nisu obvezni birati fakultativni program. Također, »fakultativnim programima se želi zadovoljiti interese i sposobnosti učenika u onim oblastima koje su značajne za njih, a nema ih u okvirima programske jezgre i izbornih predmeta« (1989, 18). Razlika između ovog i ranijih planova i programa najviše se uočava u kritičkom objašnjenju ranijih reformi i razloga neostvarenja ove zbog financijskih razloga.

Ipak, uočljivo je da su, prema mišljenju autora ovog nastavnog programa,

»... izvannastavne i izvanškolske aktivnosti značajno područje odgojno-obrazovnog rada te su postale sastavni dio rada svake škole i ravnopravni

činilac njezine odgojno-obrazovne strukture pa se danas bez njih ne može zamisliti naša suvremena osnovna škola.« (1989, 18)

Cijeli kurikulum je s političkog i gospodarskog aspekta i dalje usmjeren na samoupravni socijalizam, što je uočljivo iz različitih aktivnosti i sadržaja. Međutim, osmišljen je i na načelima izbornosti, interdisciplinarnosti, individualizacije, integracije, egzemplarnosti i politehnizmu kao jedinstvu teorije i prakse (1989). Ovaj je kurikulum specifičan po tome što proširuje područja izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti te naglašava važnost priznavanja izvanškolskih obveza u školske, odnosno navedeno je kako izvanškolske aktivnosti treba priznati kao sastavni dio odgojno-obrazovnog procesa. Ove aktivnosti pokušale su se regulirati tako da se nastavnicima koji su voditelji izvanškolskih aktivnosti one priznaju prilikom strukturiranja radnog vremena (1989, 22) što je u organizacijskom smislu bio značajan iskorak u reformi cjelokupnog školstva, a ne samo kurikulumu. U odnosu na ranije kurikulume, ovaj je specifičan i po tome što još detaljnije opisuje učeničke zadaće u okviru aktivnosti iz područja školskog kurikulumu.

Analizom kurikulumu iz 1999. godine uočljivo je nastojanje povezivanja izvannastavnih aktivnosti i redovite nastave. U odnosu na ranije kurikulume, zamjetno je manje povezivanje političko-gospodarskih htijenja s aktivnostima u školi. Štoviše, veći je naglasak stavljen na povezivanje nastavnih i izvannastavnih aktivnosti jer se izvannastavne aktivnosti dijele na: (1) aktivnosti kojima se učenicima obogaćuje i proširuje znanje iz pojedinih predmeta te ih može pripremati na natjecanje, (2) aktivnosti jezično-umjetničkog područja, (3) društvenog područja, (4) športsko-zdravstveno-rekreacijskog područja, (5) njegovanja kulturne i nacionalne baštine, (6) očuvanja prirode i okoliša te zdravoga načina života, (7) društveno-humanističkog područja te (8) učeničko zadrugarstvo. Afirmira se i odgojna vrijednost izvannastavnih aktivnosti odnosno posebna pažnja pridaje se

»... njegovanju zajedništva, prihvaćanju tuđeg uspjeha i vlastitoga ili zajedničkog slabijeg uspjeha, kulturi komuniciranja i ponašanja, razumnosti spoznaje da pojedinac ili nekoliko učenika sličnih sklonosti imaju izrazitije sposobnosti od druge djece pa njihova promišljanja i stajališta treba usmjeravati k općem dobru.« (1999, 9)

Kada su u pitanju didaktičko-metodičke posebnosti, značajno je promicanje individualnosti koja u ovom kurikulumu ima važno mjesto,

a očituje se tako što nastavnici trebaju izvannastavne aktivnosti planirati prema zanimanju učenika, ali i prema sklonostima i zanimanjima učitelja te prema potrebama škole i zavičajnog okružja (1999). Autori ovog kurikulumu upućuju na važnost optimalnog opterećenja marljivih i odličnih učenika kako zbog promicanja natjecateljskog duha i preopterećenosti različitim aktivnostima ne bi »upadali u emocionalne krize« (1999, 9).

Stoga su izvannastavne aktivnosti slobodne i dobrovoljne, a obuhvaćaju jedan ili dva sata tjedno iako je nastavnim planom (1999) planiran jedan sat za izvannastavne aktivnosti. Zanimljiv je citat iz ovog kurikulumu (1999, 10) koji glasi »ukor dati u blagosti, pohvalu u radosti i nastojati sve učiniti da djecu otrgnemo lošem društvu«, što je bio zapravo i cilj izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti. U kontekstu metodologije izrade kurikulumu, ovaj je kurikulum važan stoga što definira sastavnice programa izvannastavnih aktivnosti pa prvi put nailazimo na težnju za razvojem školskog kurikulumu kao jedinstvenog dokumenta škole. Također, važan je i stoga što predlaže načine praćenja učenika u kvaliteti obavljanja izvannastavnih aktivnosti. Ovaj dokument promovira i izvanučioničke oblike nastave kao što su škole u prirodi, izleti i ekskurzije te inzistira na razradi njihovih izvedbenih planova.

Analizom kurikulumu iz 2006. nastavlja se odmicanje aktivnosti školskog kurikulumu od gospodarskih i životno-praktičnih vještina kako je to bio slučaj u kurikulumima do devedesetih godina dvadesetog stoljeća te se nastavlja trend povezivanja izvannastavnih aktivnosti s određenim nastavnim predmetom ili više njih. U ovom kurikulumu su izvannastavne aktivnosti više usmjerene na nastavnikovu slobodu kreiranja odgojno-obrazovnog rada i njegov smisao za stvaralaštvo, koje ujedno moraju biti i poticaj za uključivanje učenika za rad izvan redovite nastave (2006). Tako se po pitanju didaktičko-metodičkih rješenja promoviraju strategije skupnog istraživačkog rada, samoistraživačkog tipa odgojno-obrazovnoga rada, terenske nastave uključujući i druge aktivne didaktičko-metodičke pristupe. Sadržaji i aktivnosti slični su onima iz 1999. godine, iako dopunjeni suvremenijim temama i sadržajima. Analizom sadržaja u okviru ponuđenih izvannastavnih aktivnosti uočljivo je poticanje i razvijanje najrazličitijih životno-praktičnih vještina kao što su primjerice filmske radionice, odjeća, komunikacija, obrasci ponašanja i prehrana u različitim umjetničkim stilovima, pop

i rock glazba u okviru glazbenih projekata, kemija u svakodnevnom životu, pčelarstvo i slično. Novost je uvođenje aktivnosti i projekata iz područja građanskog odgoja i obrazovanja te prava djece i ljudskih prava koji se u ovakvom obliku prvi put javljaju u kurikulumu iz 2006. godine. Također, ponuđen je niz aktivnosti koje su bile zastupljene i u ranijim kurikulumima (kemijski pokusi, školske novine, sport, domaćinstvo i brojne druge). Ponovno se i u ovom programu ističe da su izvannastavne aktivnosti najdjelotvorniji način sprječavanja neprihvatljivih ponašanja te da su poticajne za samoaktualizaciju učenika i samostalno i istraživačko učenje (2006). Ovim kurikulumom naglašena je i važnost i uloga izvanučioničke nastave koja obuhvaća izlete, ekskurzije, odlaske u kina, kazališta, galerije i druge ustanove, terensku nastavu, školu u prirodi i slično, dok je cilj ovakve nastave učenje otkrivanjem u neposrednoj životnoj stvarnosti. Drugim riječima, i u ovom se kurikulumu javlja važnost povezivanja škole s lokalnom i širom zajednicom. Posebno je vrijedno to što se izvanučionička nastava smatra oblikom nastave putem koje učenici brže i lakše uče, povezuju različite discipline i sadržaje, ona potiče timski rad te utječe na stvaranje kvalitetnih odnosa kao radost otkrivanja, istraživanja i stvaranja (2006).

Posljednjom reformom kurikulumu iz 2019. godine prekinuta je višedesetljetna tradicija objašnjavanja i analiziranja uloge i važnosti aktivnosti iz područja školskog kurikulumu u kurikulumskim dokumentima. Naime, prvi put u povijesti hrvatskoga školstva dogodilo se da je nastavni plan za osnovnu školu zaseban dokument koji ne obuhvaća i ne povezuje ostale kurikulumске dokumente. U tom je smislu izdan niz zasebnih (predmetnih) kurikulumskih dokumenata, koje povezuje kurikulum međupredmetnih tema koji je ujedno i najveća novina posljednje reforme. Zanimljivo je što je i taj kurikulum podijeljen u sedam zasebnih kurikulumu, koliko je i međupredmetnih tema (Osobni i socijalni razvoj, 2019; Učiti kako učiti, 2019; Građanski odgoj i obrazovanje, 2019; Zdravlje, 2019; Poduzetništvo, 2019; Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije, 2019; Održivi razvoj, 2019) što otežava čitanje i njihovo integriranje u nastavni proces, dok istovremeno nije usvojen novi okvir nacionalnog kurikulumu niti je predložen nacionalni kurikulum za osnovnoškolsko obrazovanje.

4. Zaključna razmatranja: Smjernice za razvoj suvremenih školskih kurikuluma

U zaključnom dijelu rada željelo se na temelju analiziranih kurikuluma i suvremenih teorija i pristupa izrade kurikuluma kao i odgojno-obrazovnog sustava ponuditi smjernice za razvoj suvremenih školskih kurikuluma.

Činjenica je da su svi analizirani kurikulumski dokumenti (izuzev onog iz 1951.) prepoznavali važnost aktivnosti i sadržaja iz područja školskog kurikuluma. Sadašnja situacija specifična je po tome što su usvojeni pojedinačni kurikulumi nastavnih predmeta i međupredmetnih tema pri čemu je i sam nastavni plan zaseban dokument (i od novijih kurikulumskih dokumenata trenutno jedini iz kojeg je razvidno postojanje aktivnosti školskog kurikuluma!) čime se onemogućuje preglednost sustava, tim više što su okvir nacionalnoga kurikuluma i nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje ostali na razini prijedloga. U odgojno-obrazovnoj praksi, škole prema zakonskoj regulativi objavljuju školske kurikulume. Mišljenja smo da je potrebno na razini obrazovne politike usvojiti nacionalne kurikulumske dokumente iz kojih će biti jasno da je školski kurikulum sastavni i neizostavan dio odgojno-obrazovnog procesa i u kojima će biti objašnjena važnost i uloga školskih kurikuluma te predložene smjernice za njihov razvoj. Žalosti i to što se, nakon višedesetljetnih napora u odmicanju od predmetnog sustava i nastojanja osiguranja interdisciplinarnosti i multidisciplinarnosti, ponovno pribjegli pisanju zasebnih predmetnih kurikuluma. Iz tog razloga u ovoj nesređenoj situaciji školski kurikulumi, uz međupredmetne teme, mogu i moraju biti most koji će povezivati predmete, teme, ishode učenja i aktivnosti kako bismo se približili suvremenim polazištima odgoja i obrazovanja, odnosno kako bismo imali kompetentne učenike.

S obzirom na analizirane dokumente u uzorku istraživanja, zamjetno je da su se i uloga i značaj aktivnosti školskog kurikuluma mijenjali tijekom vremena pa trenutno on ima manji značaj, barem pri opisu aktivnosti u kurikulumskim dokumentima, negoli je to bio slučaj sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća.

Detaljnou analizom dokumenata uočeno je da su školski kurikulumi kontekstualno uvjetovani gospodarskom, političkom, društvenom i

pedagoškom misli. To je posebice uočljivo kada analiziramo starije kurikulume u odnosu na novije. Dok je u dokumentima s kraja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća veći naglasak stavljen na pedagoški te posebice didaktičko-metodički aspekt, u prijašnjim dokumentima u razdoblju od 1951. do 1988. dodatno je naglašena i uloga aktivnosti iz područja školskog kurikuluma u odnosu na društveno-gospodarsko-politička htijenja određenog doba.

Također, uočljivo je da su aktivnosti školskog kurikuluma u cijelom uzorku usmjerene na razvoj stvaralaštva, odnosno kreativnosti, zajedništva, cjelovitog razvoja ličnosti uz naglašenu psihomotornu i afektivnu domenu, samostalnosti, odgovornosti, povezivanju škole sa zajednicom i obiteljskim domom, izvanškolskim aktivnostima i s ciljem razvoja svih učenikovih potencijala. Naglašena je individualizacija aktivnosti i procesa učenja, a primjetna je i važnost fleksibilnosti u organizaciji i realizaciji aktivnosti školskog kurikuluma, kao i primjena nastavnih strategija koje potiču učenikovo učenje i istraživanje.

Na temelju svega navedenoga, pri strukturiranju suvremenih kurikuluma mišljenja smo da bi trebalo polaziti od sljedećih načela, pristupa i smjernica:

- 1) Školski kurikulum sastavni je dio osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja te pri opisu i razradi odgojno-obrazovnog sustava, odnosno u kurikulumskim dokumentima treba imati jednak značaj kao i ostali kurikulumi (jezgrovni i diferencirani).
- 2) Na nacionalnoj razini treba biti istaknuta njihova važnost i uloga te razrađena kurikulumska struktura za njihovu izradu na institucionalnoj razini. Na školskoj (institucionalnoj) razini, školski kurikulum treba predstavljati identitet škole, biti rezultat zajedničkih napora odgojno-obrazovnih djelatnika pojedine škole te kao takav zadovoljavati specifične potrebe i interese dionika odgojno-obrazovnog procesa.
- 3) Cilj školskog kurikuluma je proširivanje i usavršavanje generičkih i opće-obrazovnih kompetencija, povezivanje školskih aktivnosti s lokalnom i širom zajednicom te poticanje partnerstva na relaciji škola-obitelj-zajednica.
- 4) Školski kurikulum treba biti svojevrsna specifičnost škole po kojoj će škola biti prepoznatljiva i atraktivna.

- 5) Aktivnosti školskog kurikuluma trebaju biti izrađene na temelju analize potreba sudionika odgojno-obrazovnog procesa, poticati cjeloviti razvoj učenika (kognitivni, psihomotorni i afektivni) te biti povezane, koliko je to moguće, s ishodima učenja jezgrovnog i diferenciranog kurikuluma. Također, školski kurikulum treba uključivati aktivnosti i teme koje se nedovoljno ostvaruju tijekom nastavnog procesa, a sudionicima odgojno-obrazovnog procesa aktualne su i važne.
- 6) Sudjelovanje u aktivnostima školskog kurikuluma treba biti priznato nastavnicima i učenicima u cjelokupnom nastavnom opterećenju.
- 7) Svaki učenik trebao bi sudjelovati u barem jednoj izvannastavnoj aktivnosti prema vlastitom interesu i sukladno mogućnostima škole pri njihovoj realizaciji.
- 8) Školski kurikulum je školski dokument strukturiran na način kako je to regulirano *Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2020) te smjernicama *Nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011).

Pri izradi školskog kurikuluma potrebno se voditi elementima kurikulumske ciklusa (El Sawi, 1996; Koludrović, 2018; Tabin *et al.*, 2019):

- a) Periodična analiza potreba. Različitim tehnikama kao što su ankete, intervjui i slično istražiti interese učenika za različitim aktivnostima. Potom je potrebno istražiti mogućnosti i kompetencije nastavnika ili kompetentnih suradnika iz lokalne i šire zajednice za njihovu realizaciju. Takvim pristupom planiranju školskog kurikuluma temeljenim na prikupljenim podacima uvažavaju se stvarni interesi i potrebe učenika kao i potreba za profesionalnim usavršavanjem učitelja te se definira smjer razvoja škole.
- b) Planiranje i izrada školskog kurikuluma. Ono treba biti utemeljeno na teoriji konstruktivnog poravnanja (Vlahović-Štetić, 2009; Koludrović, 2018) te odmicati od razredno-satno-predmetnog sustava.
- c) Vrednovanje i samovrednovanje. Poželjno je da uz vrednovanje ishoda učenja dodatan naglasak bude stavljen na pristupima vrednovanja za učenje i vrednovanja kao učenje (*Pravilnik o načinima,*

postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi, 2019), ali s detaljno razrađenim kriterijima ili elementima vrednovanja.

Svakako, poželjno je planirati aktivnosti u kojima sudjeluju učenici različitih razreda i godišta. Na taj se način potiče stjecanje komunikacijskih i suradničkih vještina te osjećaj pripadnosti školskoj zajednici, a učenici pritom mogu imati mnoge dobrobiti (primjere ovih oblika suradnje moguće je pronaći u Montessori pedagogiji ili Jenna planu). Afirmacijom školskih kurikuluma na ovaj način može se pridonijeti tome da škola u većoj mjeri bude mjesto suradnje, zabave, učenja, kao i promoviranje kvalitete i prepoznatljivosti odgojno-obrazovne ustanove koja ovisi o odgovornosti i aktivnosti svih njezinih dionika.

Literatura

- Adeyemo, Sunday A. (2010), »The relationship between students' participation in school based extracurricular activities and their achievement in physics«, *International Journal of Science and Technology Education Research*, 1(6), str. 111–117.
- Bratkus, Kenneth R.; Nemelka, Blake; Nemelka, Mark i Gardner, Phil (2012), »Clarifying the meaning of extracurricular activity: A literature review of definitions«, *American Journal of Business Education*, 5(6), str. 693–704. <https://doi.org/10.19030/ajbe.v5i6.7391>
- Broh, Beckett (2002), »Linking extracurricular programming to academic achievement: Who benefits and why?«, *Sociology of Education*, 75(1), str. 69–96. <https://doi.org/10.2307/3090254>
- Danilov, Mikhail A. i Jesipov, Boris P. (1961), *Didaktika*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- El Sawi, Gwen (1996), *Curriculum development guide: Population education for non-formal education programs of out-of-school rural youth*. Dostupno na: <http://www.fao.org/3/ah650e/AH650E00.htm> [15. 1. 2021.]
- Gadbois, Shannon i Bowker, Anne (2007), »Gender differences in the relationships between extracurricular activities participation, self-description, and domain-specific and general self-esteem«, *Sex Roles: A Journal of Research*, 56(9–10), str. 675–689. <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9211-7>
- Halmi, Aleksandar (2003), *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*, Zagreb: Naklada Slap.
- Hansen, David M.; Larson, Reed W. i Dworkin, Jodi B. (2003), »What adolescents learn in organized youth activities: A survey of self-reported developmental experiences«, *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), str. 25–55. <https://doi.org/10.1111/1532-7795.1301006>

- [NN] Narodne novine (2019), *Kurikulum za međupredmetnu temu Poduzetništvo za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*, NN7/2019–157 [20. 1. 2021.]
- [NN] Narodne novine (2019), *Kurikulum za međupredmetnu temu Učiti kako učiti za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*, NN7/2019–154 [20. 1. 2021.]
- [NN] Narodne novine (2019), *Kurikulum za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*, NN10/2019–212 [20. 1. 2021.]
- [NN] Narodne novine (2019), *Nastavni plan za osnovnu školu*, NN 66/2019 [20. 1. 2021.]
- [NN] Narodne novine (2019), *Pravilnik o izmjenama i dopuni pravilnika o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnim i srednjim školama*, NN 82/2019–1709 [19. 1. 2021.]
- [NN] Narodne novine (2014), *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije*, NN124/2014 [28. 6. 2020.]
- [NN] Narodne novine (2020), *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20 [21. 1. 2021.]
- [NN] Narodne novine (2003), *Zakon o osnovnom školstvu*, NN 69/03 [5. 9. 2020.]
- Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazija* (1951), Zagreb: Školska knjiga.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu* (1999), Zagreb: Prosvjetni vjesnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006), Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
- Naša osnovna škola. Odgojno obrazovna struktura* (1972), Zagreb: Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja.
- Osnovna škola. Odgojno obrazovna struktura* (1960), Zagreb: Školska knjiga.
- Osnovna škola. Odgojno obrazovna struktura*, 2. redigirano izdanje (1964), Zagreb: Školska knjiga.
- Osnovna škola. Programatska struktura* (1958), Zagreb: Zavod za unapređenje nastave i općeg obrazovanja NR Hrvatske.
- Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja* (1989), Zagreb: Školske novine.
- Poljak, Vladimir (1968), *Praktični radovi u školi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Poljak, Vladimir (1970), *Didaktika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Poljak, Vladimir (1977), *Nastavni sistemi*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Shulruf, Boaz; Tumen, Sarah i Tolley, Hilary (2008), »Extracurricular activities in school, do they matter?« *Children and Youth Services Review*, 20(4), str. 418–426. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.10.012>

- Silliker, Allan S. i Quirk, Jeffrey T. (1997), »The effect of extracurricular activity participation on the academic performance of male and female high school students«, *The School Counselor*, 44, str. 288–293.
- Šiljković, Željka; Rajić, Višnja i Bertić, Daniela (2007), »Izvanastavne i izvanškolske aktivnosti«, *Odgovjne znanosti*, 9(2), 133–145.
- Tabin, Nathalie; Pannetier, Carine i Stolz, Daiana (2019), »Methodology of curriculum development«, *Journal of Thoracic Disease*. Dostupno na: <http://jtd.amegroups.com/article/viewFile/27036/pdf> [3. 1. 2021.]
- Vlahović-Štetić, Vesna (2009), »Ishodi učenja i konstruktivno poravnanje«, u: Vižek Vidović, Vlasta (ur.), *Planiranje kurikuluma usmjerenoga na kompetencije u obrazovanju učitelja i nastavnika. Priručnik za visokoškolske nastavnike*. Dostupno na: <http://domus.srce.unizg.hr/iuoun/UPraVO/Vizek-prijelom.pdf> [3. 3. 2012.].
- Wesley Craft, Steven (2012), »The impact of extracurricular activities on student achievement at the high school level«, Dostupno na: <https://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1567&context=dissertations>. [13. 12. 2020.]

DEVELOPMENT AND THE ROLE OF SCHOOL CURRICULUM IN THE REPUBLIC OF CROATIA: HISTORICAL-COMPARATIVE ANALYSIS

Morana Koludrović, Višnja Rajić

The main goal of this research was to investigate and analyze the role, representation and ways of realization of school curricula in the period from 1951 to 2019 in the Republic of Croatia using a historical-comparative analysis of curricula, specifically primary school curricula. According to the obtained results, the authors conclude that the importance, role and activities of the school curriculum differ in different eras and within different reform attempts. The analysis of curriculum documents (except the one from 1951) shows that the activities and contents of the school curriculum aim to contribute to individualization and flexibility of opportunities, according to the needs and interests of students, connecting the family home and local and wider community with the school environment, encouraging creativity, interdisciplinarity, togetherness, acquiring generic competencies and improving educational competencies. Based on the obtained results and the foundations of contemporary education the authors proposed guidelines for contemporary school curricula.

Keywords: curriculum, student-centered teaching, historical-comparative analysis, school curriculum, extracurricular activities